

Obi-ugor jövevényszók a zürjén nyelvben

I. Bevezetés

A zürjén nyelv obi-ugor jövevényszavait először Y. H. TOIVONEN vetette alá részletes és beható vizsgálatnak „Über die syrjänischen Lehnwörter im Ostjakischen” (FUF. XXXII, 1–169) című műve „Ostjakische Lehnwörter im Syrjänischen” című fejezetében (uo. 103–6). TOIVONEN itt — beleszámítva az 58. lapon említett zürj. Lu. *puš* 'lange Fischreuse' szót is — kilenc szót tárgyal. (TOIVONEN felsorolásából kimaradt УОТІЛÁНАК а зürj. *čšukri* 'schmales, langes Messer . . .' szóról írott etimológiája, vö. Vir. 1934: 252.) V. SZORVACSOVA „Ненецкие и хантыйские заимствования в говоре зауральских коми” (Историко-филологический сборник. Сыктывкар, 1960: 176–7) című cikkében helyszíni gyűjtés alapján 18 új osztják jövevényszót sorol fel. Ezek közül azonban csak hétnek fejtette meg az eredetét helyesen. A fennmaradó 11 szónál észrevette ugyan, hogy osztjából való kölcsönzés lehet, de ajánlott etimológiái nem fogadhatók el (l. az egyes jövevényszók tárgyalásánál).

Dolgozatomban az eddig megírt 17 etimológián kívül 28 új etimológiát tárgyalok. Forrásul elsősorban az 1961-ben Sziktivkárban megjelent új zürjén szótár, a Сравнительный словарь коми-зырянских диалектов (rövidítése: SzrSzlKomi) szolgált. Ezenkívül felhasználtam még VÁSZOLYI ERIK 1959-ben gyűjtött Mjži-i nyelvjárásból való zürjén szövegeit is.¹ Munkámban — mint ez a címből is kitűnik — a zürjén nyelvnek mindkét obi-ugor nyelvből bekerült jövevényszavaival foglalkozom. Kétségtelen, hogy a két obi-ugor nyelv közül az osztjából került be a legtöbb jövevényszó a zürjénbe. Az átadó nyelv bizonyos hangtani, földrajzi stb. kritériumok alapján általában akkor is megállapítható, ha az illető szó mindkét obi-ugor nyelvben megvan. Némely esetben viszont — megfelelő kritériumok hiányában — csak annyit mondhatunk, hogy a kérdéses zürjén szó valamelyik obi-ugor nyelvből, a vogulból vagy az osztjából származik.

II. Szójegyzék

I. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *čarñō* 'молодые ветви ивы'.

? < osztj. (KT. 428) C. *čarñōr̄z* 'Zuwachs an den Zweigspitzen, Trieb', Kr. *čārñōr̄z* 'Trieb eines Nadelbaums, der Weide (süß, von den Kindern gegessen)', Ni. *čārñōr̄x*, Kaz. *čārñōr̄ñ uār̄s* 'unverhärteter Schössling der Sandweide (wird unverhärtet ziemlich hoch)', O. *čp̄ri nar̄* 'Weidenschössling'.

¹ VÁSZOLYI ERIKnek ezúttal is köszönetet mondok azért a szívességéért, hogy kéziratot anyagát rendelkezésemre bocsátotta.

A zürj. *charńō* feltehetőleg elhasonulással jött létre: *charńor* > *charńol* > I. *charńō*. — Az vismai jellegű nyelvjárásokban *l* szóvégi helyzetben nem fordul elő, ezért a *charńol* szó a *lo* (*lolis*) típusú szók analógiájára *charńō* hangalakúvá vált.

SZORVACSOVA (177) a zürjén szót az osztj. (KT. 335) DN. *χara'ma* 'Querband, Weidenband am Schlitten, Ulme' szóval vetette egybe. Ez azonban hangtani okokból nem fogadható el.

2. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *χolam* 'название водяного растения'; (VÁSZOLYI) I. (Miži) *χolam* ua.

< osztj. (KT. 301) Kaz. *χōla'm*, O. *χōlam* 'ein im Wasser (соръ) wachsendes Gras'.

3. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *χort* 'плес, часть реки от одного изгиба до другого, прямое течение'.

< osztj. (KT. 330) Kaz. *χōr'č* 'gerade, schmale Strecke eines Moores oder Flusses, »wie ein Rohr, weithin sichtbar« (nicht sicher)'.

SZORVACSOVA (177) a zürjén szót tévesen az osztj. (KT. 330) DN. *χōr* 'Strecke eines Flusses, wo sich an den Ufern keine Sandablagerungen befinden' alakból származtatja.

4. (WUo.) V., Sz., Pecs., Lu., Le., I., Ud. *jaran* 'Samojede (V., Pecs., I., Ud.), ein Volk irgendwo im Norden in der Gegend der Vyčegda (Sz., Lu.), die im Norden wohnenden Syrjänen, im Norden wohnender Syrjäne (Le.)'.

< vog. (MSz.) É. *jārēn*, K. *joryēn* 'szamojéd'

vagy < osztj. (KT. 184—5) DN. *jä'rēn* 'Samojede', V. *ivrya'n*: *i. iāχ* 'die Samojeden', Vj. *ivrkā'n*: *i. pōχōr* 'hohe Rohrpfanze', Trj. *järya'n*: *i. kō* 'die ganz in der Nähe, bei Surgut wohnenden Samojeden, die Jasak nach Berzov zahlen', Ni. *iōrn*, Kaz. *iōrn*, *iōrēn* = DN.

WUo. (Syrj. < Wog. od. Oštj. ?); TOIVONEN: FUF. XXXII, 104 (zürj. ? < vog. v. osztj.); STEINITZ: Zeitschrift für Slawistik V, 600—1 (zürj. < vog. v. osztj.).

Zürj. > or. *jarán*, *epán* 'Samojede', vö. STEINITZ: i. h.; másképp: KÁLMÁN: NyK. LIII, 168 (or. < vog.).

5. (SzrSzlKomi) I. *jodum* 'полоски бересты для покрывки летних чумов'; (VÁSZOLYI) I. (Kanyin) *jodum* 'sátorfedőlap (nyírfakéregből)'.

< osztj. (KT. 198) Ni. *iū'tem* 'Rindenscheibe der Hütte (aus 2—3 Streifen)', Kaz. *iōtē'm* 'Rindenscheibe der Hütte (aus 2—3 Streifen), aus 2—3—4 einfachen Streifen genähte Rindenscheibe', O. *iōde'm* = Ni.

RÉDEI: ALH. XIII, 309.

SZORVACSOVA (172) a zürjén szót a jurák (ПТУ. 161, 305) *ēдемы* 'обрубок, чурбан'; (ЛЕНТ. 139) Szj. *jōdēm* 'Balken, Bauholz' szóból származtatta. Egyeztetése hangtani (a zürj. *-d*-nek nem felelhet meg *szam. -d-*) és jelentéstani (a zürj. szó 'полоски бересты...' jelentése nem illik a *szam. szó* 'Balken, Bauholz' jelentéséhez) nehézségek miatt nem fogadható el (vö. RÉDEI: i. h.). ЛЕНТИСАЛО (i. h.) szerint a jurák szó szintén osztjájából való átvétel.

6. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *kaldanka* 'хантыйская лодочка (нос и корма острые)'.

E szó osztják eredetijét nem ismerem. Lehetséges — legalábbis a *-ka* végződés erre utal —, hogy szavunk orosz közvetítéssel került a zürjénbe.

SZORVACSOVA (177) a zürjén szót egy osztj. *kōlētām* 'лодка, на которой можно ездить по мелкой воде' alakból való átvételnek tartja. Ez a származtatás nem fogadható el. SZORVACSOVA egyeztetése ugyanis PAASONEN —

DONNER (823) Ko. *kōlγəm, kēlātəm* 'mit d. Boot über eine niedrige Stelle fahren od. fahren können' adatának a félreértésén alapszik. Az osztják szó nem főnév, hanem ige!

7. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *кавыр* 'род молотка, которым бьют крупную рыбу при ловле неводом или ваханом'.

< osztj. (KT. 387—8) DN. *kāuər* 'Holzklötzchen, das an das eine Ende der Angelschnur gebunden wird (wenn der Hecht den Haken verschluckt und von der Spitze einer am Ufer eingesteckten Stange die mittels eines Heuwisches mitten an derselben befestigte Angelschnur abgerissen hat, dient dieses Klötzchen als Schwimmer); ein mit einem 2—3 Klafter langen Seil an der Spitze des Fischotterpfeils angebundenes Klötzchen, mit dessen Hilfe man den ins Wasser verschwundenen Otter finden kann', Ni. *kāuər* (*kā-*) 'Fischkeule', Kaz. *kāuər* 'hammerartige Fischkeule aus einer Wurzel; (in Märchen) Hammer', Ö. *kāuər* 'Hammer'.

Tévesen: SZORVACSOVA (177): zürj. < osztj. (PD..679) Ko. *kāwz* 'Hammer, Keule'.

Osztj. > vog. (KANN.—LHM.: SUSToim. 114 : 481) Szó. *kāβя* 'МОЛОТОК'.

Osztj. > or. *каър* 'hölzerner Hammer mit langem Stiel, mit dem man Fische durch Schläge auf den Kopf tötet' (KALIMA: FUF. XVIII, 159; KÁLMÁN: NyK. LIII, 158—9; STEINITZ: Zeitschrift für Slawistik V, 499).

8. (WUo.) I., Ud. *kiñ* 'Polarfuchs'; (SzrSzlKomi) Vm., I., AV., Pecs., Ud. *kiñ* 'песец'.

< osztj. (KT. 413) C. *kāñ* 'Polar-, Steinfuchs', V., Vj. *kə'n*, Likr. *kə'n*, Mj. *kə'n* = C.

KARJALAINEN, OL. 13; WICHMANN: FUF. XVI, 192—3; FUCHS: ALH. III, 249; TOIVONEN: FUF. XXXII, 104.

9. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *ler* 'коренья кедря для связки (скрепы) верши из дранок'.

< osztj. (KT. 1086) DN. *tər, tər* 'Faser (des Fleisches, Hanfes, usw.)', V. *lēr* 'Strich, Linie, Streifen (des Gewebes, Zeuges usw.)'; Rinne (im oberen Balken beim Bauen)', Vj. *ig'r* 'Streifen (des Gewebes); Linie, Streich', Trj. *āār* 'Wurzelfaser', Ni. *tər*, Kaz. *āār*, *āār* 'Wurzelfaser (des Baumes, Grasses); aus Wurzel hergestelltes Band', O. *lēr* = Kaz.

SZORVACSOVA (177).

10. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *lorvož* 'Шурышкары, Шурышкарский район'.

< osztj. (KT. 259) O. *laruq's* 'Шурышкарскія юрты'; (STEINITZ: CIFU² 198) *lör-woš, lar-was* 'Šuryškar', szó szerint 'See-Stadt'. Vö. (KT. 1084—5) DN. *tor* 'See (grösserer und gewöhl. mit Sandboden, darin keine Karauschen)', Ni. *tor*, Kaz. *lor* 'bei Hochwasser überschwemmtes Ufergebiet; See (nicht Karauschentümpel)', O. *lar* = Kaz.; (KT. 259) DN. *uo's* 'Stadt; Tobolsk', Ni. *uo's* 'Stadt; Kondinskoe; russ. (Kirch- u. a.)dorf', Kaz. *uo's* 'Stadt; Kirchdorf; Beresov; (in Liedern) grosses ostj. Dorf; Kopf (des Bären)', O. *ua's* 'Stadt; russ. (Kirch- u. a.)dorf; Beresov'.

11. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *mašja* : *mašjaa voni* 'прийти в безвыходное положение'.

< osztj. (KT. 551) Ni. *māššja*, Kaz. *māššja* 'versperrt, verschlossen (Haus, Kiste); ohne Loch (ausser der Tür z. B. der Speicher, das Wehr);

² Congressus Internationalis Fenno-ugristarum Budapestini habitus 20—24. IX. 1960. Akadémiai Kiadó 1963. 490 l. + 2 melléklet.

ohne Ausgang od. Abfluss, blind endend (Weg, Fluss, Bucht, See); geschlossen (Tür); lautlos, mäuschenstill', O. *mpšid* (-šī-) = Kaz.

Az osztj. Ni. *māššig* stb. szóbelseji -šī-, -šī- kapcsolata miatt aligha tartozhatik az osztják nyelv eredeti szavai közé, hanem valószínűleg a zürj. (WUo.) Sz. *midž*: *sorem-m.* 'Stütze des Getreideschobers', (FOKOS-FUCHS, SyrjWb.) V. *midž* 'Stütze' főnév -(j)a melléknévképzős **midžja* 'gestützt, versperrt' alakjának az átvétele. Itt tehát egy zürjén jövevényszónak az osztjából a zürjénbe való visszakölcsönzésével van dolgunk. — A zürj. *midž* 'Stütze' alapszó ugyancsak átkerült az osztjákba: (KT. 549) DN. *māš* 'Stütze, Stützpfeiler', V., Vj. *mēš* 'Stütze (V.), Holzpflock (z. B. zum Aufhängen der Kleider)', Trj. *mātš* 'Stütze; Holznagel (z. B. zum Zusammenfügen von Brettern), Holzpflock (in Häusern)' stb. (TOIVONEN: FUF. XXXII, 42).

12. (SzlSzlKomi) I. (Ob) *mašjanol* 'хантыйская лодочка'; (VÁSZOLYI) I. (Míži) *mašjeňol* 'csónakféle'.

A zürjén szó a 11. szócikkben tárgyalt osztj. Ni. *māššig* 'versperrt, verschlossen' stb. és (KT. 642—3) DN. *nūt* 'Nase; Schnabel (des Vogels); Vordersteven (des Bootes); Spitze (des Stiefels, Strumpfes, Messers, der Nadel usw.)', V. *nōt* 'Nase (des Menschen); Schnabel (des Vogels); Mützenschirm', Ni. *nōt* 'Nase; Nase, (auch) ganze Schnauze (eines Tieres); Schnabel (des Vogels), Maul (des Fisches); Landzunge, Landspitze (die in einen See, Fluss, Sumpf vorragt); Vordersteven, Bug (des Bootes, Schiffes); äusseres Ende der Schneide (der Axt)' stb. szóból létrejött összetételből származik. Ez az összetett szó valami 'zárt, elrejtett orrú csónakféleséget' jelenthet. A zürj. *mašjanol* tehát kétségtelenül osztják jövevényszó, jóllehet az átadó nyelvi osztják összetételt egyetlen forrásban sem találtam meg.

13. (SzlSzlKomi) I., Szkr. *muksun* 'муксун'.

? < vog. (MUNKÁCSI: Ethn. IV, 304) É. *moχsun*, P. *muksēn* 'Coregonus Moksun'; (CSERNY.) *mohsan* ua.

vagy ? < osztj. (KT. 515) DN. *mōχsəη*, Trj. *mōχsəη*, Ni. *muχsəη*, -*əη*, Kaz. *mōχsəη*, O. *mvχsəη* 'Muksun (Fisch)'.

A szó talán orosz közvetítéssel került a zürjén nyelvbe.

Az orosz *муксун*, *моксун* stb. 'сибирский сиг, Salmo muxun' KÁLMÁN (NyK. LIII, 160) szerint osztják vagy vogul, STEINITZ (Zeitschrift für Slawistik V, 505—6) szerint osztják jövevényszó. Az obi-ugor szó orosz közvetítéssel bejutott néhány török (toboli tatár, jakut) nyelvbe is (STEINITZ: i. h.).

14. (SzlSzlKomi) I. (Ob) *nambir* 'хлам'.

< vog. (VNGy. II, 672) É. *nāmpēr* 'apró darab', (MSz.) É. *nāmpēr*: *χis-n.* 'fövény szem; Sandkorn'

vagy < osztj. (KT. 581) Ni. *nāmpər*, Kaz. *nāmpər*, *nāmbər* 'Kehricht, Abfälle, Späne (z. B. an einem Platz, wo Holz gespalten wird), Dreck; Sägespäne; Moder (im Wasser)'.

A vog. szó az osztj.-ból származik (vö. KANN.—LHM.: SUSToim. 101: 433 és 114: 468).

15. (SzlSzlKomi) I. *nori* хантыйская травяная рогожа'.

< osztj. (KT. 591) O. *nvr̥* 'Schlafmatte (aus Riedgras)', (STEINITZ: Zeitschrift für Slawistik V, 507) Szin. *nōri* ua.

KARJALAINEN—TOIVONEN szótárában az O. *nvr̥* 'Schlafmatte (aus Riedgras)' helytelenül a Ni. *nōr̥z*, Kaz. *nōr̥*, O. *nvr̥* 'erhöhter Schlafplatz (in den Winterjurten); Schlafpritsche (in den Sommerhüten, nicht in den

Rindenzelten); Schlafplatz in den Schlafwinkeln, Schlafwinkel' szóval van együtt említve; ez utóbbi azonban orosz jövevényszó (STEINITZ: i. h.).

SZORVACSOVA (177) a zürjén szót tévesen az osztj. (PD. 1469) Ko. *nərz* 'Ruderring aus Weidenband', J. *nə̀r̀* 'Reis, Rute' szóból magyarázza.

Osztj. > vog. (KANN.—LIIM.: SUSToim. 116: 286) Szo. *поярə* 'mit einer Matte versehen'.

Osztj. > or. *но́ри* 'остяцкая травяная рогожа' (STEINITZ: i. h.).

16. (SzsSzlKomi) I. (Ob) *nərxul* 'сырая рыба'; *nərxul soinə* 'есть сырую, ТОЛЬКО ЧТО ВЫЛОВЛЕННУЮ РЫБУ'.

< osztj. (KT. 631) Vj. *nə̀rə kw̄l* 'roher (und so gegessener) Fisch (Hecht)', Trj. *nə̀rə kw̄l* 'roher Fisch'. Vö. még (KT. 631) Kaz. *nə̀r*, O. *nə̀r* (harv.) 'roh . . .', (uo. 380) Kaz. *хүл*, O. *хүл* 'Fisch'.

SZORVACSOVA (177).

17. (VÁSZOLYI) I. (Mízi) *nəllolbi* 'négy rekeszes csónak'.

< osztj. (STEINITZ, OVE. I, 61) Szin. *nəl lolpi* 'vierfähriges Boot', (uo. 55) *jaləp nələŋ nəl lolpiŋ jo xanəŋ iki ɔməs* 'In einem neuen rotbemalten vierfährigen [Boot] sitzt der Flussalte'. — Vö. (KT. 647) DN. *nəp*, Kaz. *nəp*, O. *nəp* stb. 'vier', (uo. 1102) DN. *tət* 'Abteil des Einbaums', Kaz. *дд* 1. 'Raum zwischen den Querhölzern des Einbaums', 2. 'Korb (der Fahrnarte, Inneres des Korbes, worin man sitzt)', O. *лөл*, *хəβл*. = Kaz. stb. — L. még a 42. szócikket!

18. (SzsSzlKomi) I. (Ob) *nəzi* 'сак, сачок'.

? < vog. (MSz.) É. *nəs*, AL. *nəs* 1. 'csáklya; Hacke' (É., AL.), 2. 'horog' (É.); (MK. IV, 289) É. *nəs*, KL. *nis* 'horog; medvekarom'; (BALANGYIN—VAHRUSEVA) *няс* I. 'крючок (рыболовный)', 2. 'удочка'.

vagy ? < osztj. (PÁPAI—BEKE) É. *nəsi* 'horog; Angel'; (KT. 641—2) Ni. *nəš* 'Angelhaken; (eiserne) Angel; gestielter Haken (zum Fischfang); Krallen des Bären', O. *nəzi* 'Angel; gestielter Haken (zum Fischfang)'; Kaz. *nətsi* 'angeln, mit einer schwimmenden Angel fischen'.

Ez az egyeztetés a jelentések (vog.—osztj. 'horog', zürj. 'háló') eltérése miatt bizonytalan. Lehetséges azonban, hogy a zürj. *nəzi* olyanféle hálót jelent, mint amilyen az osztj. (KT. 262) O. *wəzəm* »Angelnetz» (zum Fang im Sommer)' stb. Így érthető volna, hogy miért kapta nevét egy 'Angel' jelentésű szóról.

19. (WUo.) I. *nəleg* : *sir-n*. 'junger Hecht, Hechtjunges'; (SzsSzlKomi) I. (Ob) *nəlik* 'мелкая рыба'; *sir nəlik* 'мелкая щука'; *sirok nəlik* 'мелкий сырок'.

< vog. (MK. III, 205) É. *nəlek-xul* 'Selki-Fisch; Salmo albula', *məul-nəlk* 'маленькая селетка'; (MK. IV, 288) É. *nələx-xul* 'сельга'; (CSERNY.) *nəlk* 'тугун, сеньдь; Coregonus tugun'.

vagy < osztj. (KT. 616) DN. *nələk* 'kleiner Fisch, junger, als Köder benutzter Fisch (Rotauge, Weissfisch u. a.)', Ni. *nələk*, *nələk* 'kleine Rotfeder', Kaz. *nələk*, *nələk* 'ganz kleiner junger Fisch (nicht Hecht), Sosva-häring; O. *nələx*, -k 'junger Fisch'.

Tévesen: WICHMANN: FUF. II, 179 (zürj. < szam.); SZORVACSOVA (175): zürj. < szam.

20. (SzsSzlKomi) I. (Ob) *nənnis* (детск.) 'больно, бобо'.

? < vog. (VNGy. II, 677, 678) *nənni* 'nyájasan, kedveskedve szólít', *nənni*, *nənnəji* 'megszán, megsajnál (?)'.

vagy ? < osztj. (KT. 625) Ni. *nənnəŋ*, -*ŋ* 'empfindlich (z. B. gegen Kälte); verwöhnt, verzogen; wählerisch, ekel (wählt nur, was ihm zusagt)', Kaz.

hōnməŋ 'verwöhnt, verzogen, wählerisch (Tier, bes. das Pferd), etw. verschmähend, verachtend'; Ni. *hōnməttətdə*, Kaz. *hōnməttə* 'verwöhnen, verziehen (ein Kind)', O. *hōnməttə* 'bedauern'.

A zürjén szó *-is* végződése nem világos. Ha az *-is* pontatlan lejegyzés *-is* helyett, akkor azonos lehet a zürj. *-is*, *-is* melléknévi igenévképzővel.

21. (SzrSzlKomi) I. *huk* 'верхняя крышка чума из оленьих шкур мехом наружу'; *huk ū dod* 'нарта у оленеводов для перевозки верхней крышки чума при перекочевке'.

< osztj. (KT. 604) C. *hōkz* 'Fausthandschuh (aus Fell)', Kr. *hōkz* 'Sämischleder', Trj. *hōkēi* 'zur Bedeckung des Zeltes angewandte, aus Renntierfellen genähte Scheibe (20—25 Felle)', Ni. *hōkz*, *-a* 'durch Benutzung kahl gewordenes (Renntier-, Schaf-)fell', Kaz. *hōkēi*, *-a* 1. 'aus Renntierfell hergestelltes Sämischleder, dem Sämischleder ähnliche Lederart (daraus werden Schuhzeug, Fausthandschuhe, Lassos, Hosen usw. gefertigt; es ist fester und härter als gewöhnliches Sämischleder)', 2. 'ohne Gerbung hergestelltes Kuh-, Pferdeleder (von den Ostjaken selbst zubereitet; daraus werden Riemen gemacht)', O. *hōgi* = Kaz.

Osztj. > or. *hōku*, *hōk*, *hōga* 'верхняя крышка самоедского чума, из оленьих шкур, шерстью наружу' (STEINITZ: Zeitschrift für Slawistik V, 507—8).

22. (VÁSZOLYI) I. (Míži) *hukivai* 'osztják cipő (folyami menyhal bőréből vagy kopott rénlábbőrből)'.

< osztj. (AHLQV.) *huga-vai* 'ostjakische Sommerstiefel, werden von den Russen *неговану* genannt.' — Az osztj. *huga-vai* összetétel a Kr. *hōkz* 'Sämischleder' stb. (l. a 21. szócikket), valamint a (KT. 203) DN. *uāi* 'Stiel (des Beiles, der Schaufel, des Besens, Löffels, der Kelle usw.), Schaft (des Schuhs); Strumpf', V. *uēi* 'Stiel (des Beiles, der Fischergabel, des Löffels u. a.), Bein (des Strumpfes), Schaft (des Schuhs)', O. *uāi* 'Stiel (des Beiles, der Eispicke, des Löffels); Fussbekleidung aus dem Fell des Renntierschenkels' szóból.

Osztj. > or. *неговану*, *неговани* 'летняя обувь остяков и русских в Тобольском крае, из олененины, в роде чулков' (KÁLMÁN: NyK. LIII, 160; STEINITZ: Zeitschrift für Slawistik V, 506—7).

23. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *on* 'свая, столб учуга, загородки'.

< vog. (KANN., idézi STEINITZ: Forschen und Wirken. Festschrift zur 150-Jahr-Feier der Humboldt-Universität zu Berlin. Berlin 1960: 339) AK., ÉVagZ., DVag., AL., FL., Szo. *ün*, P. *βuna 'Pfahl im Fischwehr'; (CSERNY.) *un* 'столб рыболовного запора'

vagy < osztj. (KT. 51) C. *o'n* 'in den Boden des Flusses gesteckte Stangen, an die dann das aus dünnen Birkenbäumchen gefertigte *tīmās* ins Wasser gesenkt wird (so stellt man das *uō pžəmtīmās* her)', V. *a'n* 'senkrechter Pfahl am Wehr', Trj. *ā'n*: *āyāsā'n* 'Stützpfehl des Sperrwehrs', Ni. *o'n*, Kaz. *o'n*, O. *an* 'Stützpfehl des Wehrs'.

SZORVACSOVA (177): zürj. < osztj.

24. (SzrSzlKomi) I. *pañdzi* 'вид стрелы (длиной около 15—20 см)'.

< vog. (MSz.) É. *pāñsi* 'dárdanyíl; eine Art Pfeil', KL., P. *pāñs* 1. 'nyílvás; Pfeileisen' (KL.), 2. 'nyíl' (P.); (MK. III, 395) É. *pāñs*, KL. *pāñs*, P. *pāñs*, *pāñs* 1. '(egyszerű lapos, hegyes) nyíl, nyílfajta', 2. 'dárda, nyílvás', K. *poāñs-níl* '(egyszerű, lapos, hegyes) nyílfajta'.

25. (WIED.) *pež* 'junges, ungehörntes Renntier'; (WUo.) I. *pež*: *p.-ku* 'Haut des Renntierkalbes'; (SzrSzlKomi) *pež*: I., Pecs. *pežgu*, Vm. *pežku* 'пыжик, шкура новорожденного теленка-оленинка до первой линьки'.

< osztj. (KT. 754) Kr. *pē.tš̄z* 'Wildrenntier im ersten Jahr', V. *pē.tš̄z* 'eben geborenes (zahmes) Renntierkalb', Vj. *pē.tš̄z* '(zahmes) Renntierkalb (bis zum zweiten Jahr); Wildrenntierkalb', Ni. *pēžz'*, Kaz. *pēžž'* '(zahmes) Renntierkalb (im ersten Jahr, bis zum nächsten Wurf)'.
 TOIVONEN: FUF. XXXII, 104—5.

26. (WUO.) Lu. *puš* 'lange Fischreuse'; (SzsSzlKomi) Lu. *puš* 'рыболовная снасть (вид верши) из прутьев рябины', KSz. *puš tšup* 'рыболовная запруда для ловли рыбы мордой'.
 ? < vog. (MSz.) É. *pōs* 'kúpvarsa; Fischreuse'; (VNGy. I, 280) É. *pōs*, L. *pōs*, P. *pāš*, K. *pōs* 'kis kúpalakú varsa'.
 TOIVONEN: FUF. XXXII, 58.

27. (WIED.) *ryp* 'Uferschwalbe; Hirundo riparia'; (WUO.) V. *ryp* 'Uferschwalbe'; (SzsSzlKomi) Szkr. *ryp* 'береговой стриж, береговая ласточка'.
 < osztj. (KT. 806) DN. *rě puōiz*, Szogom. *rūpuōiz*, Trj. *rāp'uuāiz*, Ni. *rāp'*, Kaz. *rāp'* 'Uferschwalbe'.
 A szó megvan az északi vogulban is: (ROMB.) *panpan* 'стриж'. Ez azonban valószínűleg újabb kori jövevényszó az osztjából. A zürj. *ryp* minden bizonnyal régebbi átvétel (a V. nyelvjárásban fordul elő!), ezért átadó nyelvként csak az osztják jöhet számításba.
 TOIVONEN: FUF. XXXII, 105. — Másképp: KARJALAINEN, OL. 159.

28. (SzsSzlKomi) I. (Ob) *sīrok*: *sīrok nīlik* 'мелкий сырок'.
 ? < osztj. (KT. 871) DN. *sārāz*, V. *sarālē*, Trj. *sāīālē*, Ni. *sārāz*, Kaz. *sārāz*, O. *sarāz* 'Zährte'.
 A szó megvan a vogulban is: (MUNKÁCSI: Ethn. IV, 304) É., KL. *sorēz*, FK. *sōrkh*, T. *sorekh* 'Coregonus vimba'; (CSERNY.) *sorah* 'сырок'. A zürjén szó valószínűleg az *v*-t tartalmazó O. nyelvjárásból származik; az osztj. *v*-t a zürjénben *ī* hanggal helyettesítették. Mivel a vogul alakok *o*-t (ősvog. **ō*) tartalmaznak, nem jöhetnek szóba átadó nyelvi alakként. Lehetséges, hogy az osztják szó orosz közvetítéssel került át a zürjénbe. — A vog. (MUNKÁCSI: i. h.) AL. *sirēz* 'Coregonus vimba' alak véleményem szerint az orosz *сырок* szóból származik. E szó KÁLMÁN BÉLÁNÁL (Die russischen Lehnwörter im Wogulischen) hiányzik.
 Osztj. > or. *сырок* 'морская рунная рыба, Salmo vimba, сыръ, из порода лососей' (KÁLMÁN: NyK. LIII, 164—5 or. < vog. v. osztj.); (STEINITZ: Zeitschrift für Slawistik V, 512 or. < osztj.).

29. (SzsSzlKomi) I., Le. *sojim* 'густой, трудно проходимый еловой лес на болотистом месте'.
 < vog. (MSz.) É. *sājim* 'patak', P. *sōjim* 'patakmenti erdő; Wald am Bachesrand', KL. *sojim* 'mocsaras bozót; sumpfiger Morast'; (CSERNY.) *sojm* 'ручеек, сырой ложок'
 vagy < osztj. (KT. 819—20) DN. *sōiēm*, *sōiēm* 'Bach, Vertiefung durch eine Sandbank hindurch (darin oft kein Bach)', V. *sāiēm* 'Tälchen, Senkung, tiefe Stelle zwischen Heiden, Erdrücken und quer durch solche; Tälchen mit einem Bach', Vj. *sāiēm* 'Bett eines Baches (nur bei Überschwemmungen Wasser führend), Tälchen durch einen Uferhang, »Bergbach«, Tälchen durch einen Uferhang auf der Heide (bei Regen und während der Frühjahrshochflut Wasser führend)', Trj. *sāiēm* 'kurzer, kleiner Bach, »Bergbach« (d. h. durch eine Uferwand erodierter kleiner Bach), Vertiefung durch einen Uferhang (darin z. B. im Frühjahr Wasser)', Ni. *sōiēm*, Kaz. *sōiēm* 'Bach, Bachtälchen durch einen Erdrücken am Ufer, »Bergbach«, O. *sāiēm* 'Bach, »Bergbach'.

Osztj. > or. *caйм, caйма* 'Tälchen, Senkung, tiefe Stelle zwischen Heiden, Erdrücken quer durch solche; Tälchen mit einem Bach' (KÁLMÁN: NyK. LIII, 163; STEINITZ: Zeitschrift für Slawistik V, 511).

30. (SzlKomi) I. (Ob) *somgep* 'цак, сачок'.

Hangtani szerkezete és nyelvjárási elterjedtsége alapján lehetséges, hogy szavunk valamelyik obi-ugor nyelvből származik. Ha a zürj. *somgep* valamilyen nyéllal ellátott kanál alakú merítőhálót jelent, akkor jelentéstani szempontból — az egyeztetésnek hangtani akadályai nincsenek — némi valószínűséggel feltehető, hogy az osztj. (KT. 851) Kam. *səŋxiɣip* 'Skistab mit schaufelförmigen Ende', V. *səŋki'w* 'Eisschöpfkelle (aus Rutenband)', Ni. *soŋɣɣɣp* 'Stab mit einer Schaufel am Ende', Kaz. *so'ŋg'ep* 'Skistab, Skistab mit Ring und mit einer Schaufel am oberen Ende', O. *sangeɣ* 'Schaufel des Skistabs' szóból származik.

Tévesen: SZORVACSOVA (177).

31. (LEP.) Lu. *surym* 'смерть'.

< vog. (MSz.) É. *sorém* 'halál; Tod'; (MK. IV, 301) É. *sorməl lāuɣəs* 'halállal rendeltetett'; (CSERNY.) *sorum* 'смерть'

< vagy osztj. (KT. 878—9) DN. *sārəm*, Trj. *səŋəm*, Ni. *sārəm*, Kaz. *sārəm*, O. *sərəm* 'Tod'.

PAASONEN: FUF. III, 110—6; UOTILA: SUSToim. LXV, 355; TOIVONEN: FUF. XXXII, 105. — Tévesen WICHMANN: FUF. III, 107—9, 117—128 (a zürj. és az obi-ugor szók között ősi egyezést lát).

32. (SzlKomi) I. (Ob) *sartlinə* 'шаманить, кудесить по образу шаманов'.

< osztj. (KT. 920—1) DN. *tərītā* 'wahrsagen', Trj. *tər'itā'z* 'wahrsagen (mit der Zaubertrommel, einem Musikinstrument, einer Bandura, einem Kupferkessel [wie mit der Trommel])', Ni. *sār'tā*, Kaz. *sār'ti*, O. *spr'tā* 'wahrsagen (mit einem Beil, einer Göttertruhe, einer Flinte)'. — A *-lɛ* zürjén ige-képző.

33. (SzlKomi) I. (Ob) *sol* 'дранка, колотые тонкие дощечки из лиственницы (из них делают верши)'

< osztj. (KT. 892) Ni. *sol*, Kaz. *sol'a*, *sə'a* 'Latte, Leiste (des Wehres, der Reuse)', O. *səl* ua.

Az osztják szó zürjén jövevénytűző, vö. (WUO.) Sz., Pecs., Lu., Le. *džal*, V., Ud., P. *džav* 'dem Kienspan ähnliche Latte od. Holzspelse, wird gebraucht u. a. in der Fischreuse (Sz., Lu.) und im Fischwehr (*demed*) (V.), dünne Latte od. Holzspelse (Pecs., Le.), Latte od. Holzspelse, die beim Weben gebraucht wird (P.); Unterlage der Weberspule aus Birkenrinde, dickem Papier, Strohalm od. Rohr (Ud.); Daube des Gefäßes (P.)' (TOIVONEN: FUF. XXXII, 72). Tehát a zürj. *džal* stb. útja: zürjén → osztják → zürjén.

Tévesen: SZORVACSOVA (177).

34. (SzlKomi) I. (Ob) *toχot* 'перекладинка на носу лодки (служит в качестве ручки при причаливании и претескивании лодки)'

< (KT. 983—4) DN. *tōyət* 'dünnes Querholz, Leiste im Boot, die verhindert, dass das Boot zusammenfällt', V. *tōyət* = DN., Vj. *tōyət* '(querlaufendes) Stützholz der Wände des Einbaums, Querleisten, welche verhindern, dass der Einbaum auseinander- und zusammenfällt', Trj. *tōyət : qiritt*. 'Querholz(-hölzer) des Bootes', Ni. *tōyət*, Kaz. *tōyət*, O. *tōyət* 'Querleiste des Einbaums (wird auch in Booten beim Transport von Bäumen u. a. gebraucht)'

SZORVACSOVA (177).

35. (WUo.) Ud. *tšundžu* 'Bodensatz von geschmolzenem Fett od. Talg'; (SzsZlKomi) Ud. *tšundžu* 'осадок от растопленного жира'.

< vog. (XVIII. sz. eleje) É. (Berjozov és az Északi-Szoszva vidékéről) *schosch* 'ядна, варка'³ (варка = *Суб.* любимая похлебка березовцев: рыбе мясо, снятое с костей и уваренное, вместе кишечками в ворвани, Даль).

A vog. *schosch* ma már kihaltnak tekinthető; más forrásokban — tudtommal — nem fordul elő.

A vogul szóval egyeztethető az osztj. (KT. 951) Likr. *tšu'ntš*, Mj. *tšuntš* 'Lederhaut (am Fell)', Trj. *tšu'ntš* 'Lederhaut (des Felles), untere Haut des Felles, das Fleisch bedeckende Haut; den Knochen (der Hand, des Fusses) bedeckende weiche, lederartige Haut', Ni. *šünš*, Kaz. *šüš*, O. *šus* 'Lederhaut; den Knochen, die Federspule bedeckende Hautschicht; das Fleisch bedeckende Haut' szó. A zürj. *tšundžu* forrása minden valószínűség szerint csak az említett vogul szó lehet és nem az osztj. Likr. *tšu'ntš* stb. Az osztják alak ui. jelen-tétlenül távolabb áll a zürjén szótól.

WICHMANN (FUF. II, 181) a zürj. *tšundžu*-t a szamJur. *seandu*, *šandu*, *seanso* 'Talg', (REG.) *šanšu* 'geschmolzenes Fett von Renntieren', (LEHT. 430) O. *sān tšū*, OP. *šan tšū*, Szj. *sān tšū*, Nj., P. *sānšū* 'aus Renntierknochen gekochtes geronnenes Fett' átvételének tartotta. Egyeztetése súlyos hangtani nehézségek miatt nem fogadható el (a szam. *š*-, *-ntš*- hangoknak a zürjénben nem felelhet meg *tš*-, illetőleg *-ndž*-).

36. (UOTILA: Vir. 1934: 252) I. *tšukri* 'kapea, pitkä veitsi, jolla kaiveretaan reikiä; schmales, langes Messer, mit dem man Löcher aushöhlt'; (SzsZlKomi) *tšukri*: I., Pecs. *tšukri part*, Ud. *tšukir part* 'узкий длинный нож'.

< vog. (MSz.) É. *šoχri* 'kés, Messer'; (VNGy. II, 704) *šoχri* 'keskeny pengéjű metszőkés'; (MK. IV, 304) FL. *šoχri-sup* 'keskeny kés'

vagy < osztj. (KT. 902) DN. *tšoχr* 'ein Gerät zum Glätten und Beschneiden von Kanten: an die Spitze eines Messers wird ein einen rechten Winkel bildendes Holzstück gesteckt, damit sich das Messer geradeaus bewegt', Ni. *šūrš* 'schmales Messer (zum Graben von Löchern)'; Kaz. *šōχri*, O. *šōχri* 'Messer mit schmaler Schneide (zum Graben von Löchern)'.

UOTILA: Vir. 1934: 252 (zürj. < osztj.)

Osztj. > or. *чукрей* 'тонкий нож' (STEINITZ: Zeitschrift für Slawistik V, 517).

37. (FOKOS-FUCHS: SyrjWb.) Ud. *tšumpel* 'Schöpfgefäß aus Birkenrinde'; (SzsZlKomi) FV., Vm., I., AV., Ud. *tšumpel*, Vm. *džumpel* 'воронкообразный берестяной черпачок для питья'.

< vog. (REG.—MUNK.: NéprFüz. I, 56) *šumpel* 'ein kleines Trinkgefäß aus Birkenrinde'; (VNGy. II, 704) *šumpel* 'nyírkéregből való vízmerő'

vagy < osztj. (KT. 911) DN. *tšmva'l*, DT. *tšmva'l*, Ni. *šūmpā'lš*, Kaz. *šōmva'l*, *šū-* 'Trinkgefäß aus Birkenrinde'.

KALIMA: Nyr. LIX, 72 (zürj. < osztj.); UOTILA: SUSToim. LXV, 355 és Vir. 1935: 104 (zürj. < osztj.); TOIVONEN: Vir. 1946: 398—9 és FUF. XXXII, 106 (zürj. < osztj.)

38. (SIRELIUS: FUF. VIII, 29) V. (Löckim) *vakrep* 'Kesselstange über der Feuerstätte vor dem Windschirm'.

³ Ezt az adatot GULYA JÁNOS bocsátotta rendelkezésemre „Altugolische Dialekte” című kéziratossága értékezéséből. Szívességét hálásan köszönöm.

< osztj. (KT. 219) Kaz. *uá'ŋ'rēp'* 'Haken, Bootshaken (aus Holz od. Eisen, nicht Fischhaken), hölzerner Haken (mit dem die Netzstange umgewendet wird); Horn von *рогatina'*, O. *uá'ŋ're'β*, *uá'ŋgər* 'Haken des Kesselhalters'.

A szó megvan a vogulban is: (KANN., WogVok. 17) TJ., TCs. *βeŋgər*, P., ÉVag., DVag. *βαχкр*, FL. *βāŋ'krip*, Szo. *βāŋkrip* 'Haken'. A zürj. *vakrep* azonban nem a vogulból, hanem az osztjából származik, mivel a zürjén 'Kesselstange' jelentés az osztják 'Kesselhaken' jelentéshez áll legközelebb (UOTILA: JSFOu. LII/5, 10).

TOIVONEN: FUF. XXXII, 104.

39. (SzlSzlKomi) I. (Ob) *vandži* 'луговая трава, мурава'.

< vog. (VNGy. II, 720) É. *vāns* 'parti(vízi) gyep', (MSz.) *vānsiñ*, *vānsēñ* 'gyepes; mit Gras bewachsen'; (MK. IV, 309) FL. *vansin* 'füves'; (CSERNY.) *vans* 'низкая травка, растущая на горах'

vagy < osztj. (KT. 228) DN. *uá'nŋž* 'ein auf den Hofplätzen wachsendes kurzes Gras', V. *uá'n.tšəx* 'ein Gras, von den Russen *vá'ntšik* genannt', Trj. *uug'n.tšəx* 'eine weiche, an Sandufern (über den Boden) wachsende lange Grasart, die ungebürstet in Schuhen gebraucht wird', Ni. *uá'žž*, Kaz. *uá'nžž*, O. *uá'nzi* 'ein an den Ufern wachsendes Gras'.

SZORVACSOVA (177): zürj. < osztj.

Osztj. > or. *ванчик*: (KT. 228) „osztj. V. *uá'n.tšəx* 'ein Gras von den Russen *vá'ntšik* genannt'” (STEINITZ: Zeitschrift für Slawistik V, 492).

40. (SzlSzlKomi) I. (Ob) *var* 'учуг, городьба попереk реки или на протоке с вершами для ловли рыбы'.

< osztj. (KT. 232–3) DN. *uá'r* 'Wehr (in einem Fluss), in dem kein Loch für die Fische offen gelassen wird', Vj. *uá'r* 'Fischwehr, Damm', Trj. *uug'r* 'Wehr', Ni. *uá'r*, Kaz. *uá'r* 'Wehr aus Kiefernplatten (in einem kleinen Fluss)', O. *uá'r* 'für den Sommer in einem kleinen Fluss gebauter Erddamm'.

SZORVACSOVA (177): „тоб. русс. *вар* хант. *wàr*”.

Osztj. > or. *вар* 'перебой, учуг, закол, городьба попереk реки, с гимнами, вершами, для ловли рыбы' (STEINITZ: Zeitschrift für Slawistik V, 493).

41. (SzlSzlKomi) I. (Ob) *važan* 'вязаная мережа, матная с крыльями, которая ставится в воротах запоров, язков и перебоев'.

< osztj. (KT. 262) Kam. *uó'ššá* 'mit dem *uō.tššəm* fischen', V. *uátta* 'fischen (mit dem чердак-Netz)', Trj. *uúá'ššá'ž* 'mit dem »Angelnetz« fischen', Ni. *uó'ššá*, Kaz. *uó'ššá*, O. *uá'stá* 'mit dem »Angelnetz« fischen'. Vö. még (KT. 261–2) DN. *uō.pžəm* 'ein Fischwehr: in den Boden werden Stangen eingetrieben und zwischen diese wie bei der Herstellung eines Rutenzauns lange Birken- u. a. Ruten geflochten', Kaz. *uōžəm*, *uōžəm* '»Angelnetz«, in das Wehr einzusetzen' stb.

A zürj. *važan* -an végződése valószínűleg azonos a zürj. -an denominális névszóképzővel (e képzőről l. LEHTISALO: SUSToim. LXXII, 127).

Az orosz *важэн* 'вязаная мережа, матная с крыльями, которая ставится в воротах запоров, язков или перебоев' szót STEINITZ (Zeitschrift für Slawistik V, 492) osztják jövevényszónak tartja. Az -an végződés miatt azonban valószínűbb, hogy az osztják szó zürjén közvetítéssel került az orosz nyelvbe.

SZORVACSOVA (176).

42. (VÁSZOLYI) I. (Miji) *vetlobi* 'öt rekeszes csónak'.

< osztj. (STEINITZ, ÖVE. I, 78) Szin. *wēt lolpi* 'fünffähriges Boot'; (uo. 62) *wēt lolpija lēləm kēm xūjem wēt lolpija lēləs* 'der sich in ein fünffähriges Boot'.

ges Boot setzende Mann setzte sich in ein fünffähriges Boot'. Vö. (KT. 266) DN. *uēt*, Kaz. *ue't*, O. *ue't* 'fünf' stb., (uo. 1102) DN. *tät* 'Abteil des Einbaums' stb. — L. még a 17. szócikket!

43. (WUö.) V. *voit*, Ud. *uit* 'Wiese, Weideplatz (V.), ein Acker am Ufer des Flusses Vaška (Ud.)'; (Fokos-Fuchs, SyrjWb.) V. *voit* 'überschwemmte niedrig gelegene Stelle'; (SzrSzlKomi) FV., Pecs., Szkr. *voit*, Ud. *veit*, FV., Vm., I., KSz., Ud. *uit* 'сырое глухое место в пойме реки, поросшее кустами черемухи и смородины'.

< vog. (VNGy. I, 276) FL. *ā'it*, Szig. *ājtā* 'folyónak vagy tónak lefolyása; rét', KL. *āit* 'láp', T. *ājit* 'rét, kaszáló', AL. *ait* 'áradmány', *ait* 'folyónak vagy tónak lefolyása'; (KANN., idézi Toiv.: FUF. XXXII, 103) TJ. *āit*, TCs. *āit*, AK. *oit*, P. *oijiet*, AL. *aiit* 'Wiese, bes. eine solche, die im Frühjahr überschwemmt wird'.

vagy < osztj. (KT. 14) DN. *uijet* 'baumlose, offene Stelle', Kaz. *uōjēf*, O. *ōjēt* 'Wiesenufer des Obs, tiefliegendes Ufergelände, auf dem kein Nadelwald wächst'.

A zürjén szó hangalakilag közelebb áll az osztjákhoz, mint a vogulhoz. Ezért valószínűbb, hogy a zürj. *voit*, *uit* stb. az osztjából és nem a vogulból származik.

TOIVONEN: FUF. XXXII, 103—4 (uo. irodalom).

Vog. vagy osztj. > or. *óem* 'áradmány' (KÁLMÁN: NyK. LIII, 161).

44. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *voindz* 'ход рыбы, когда рыба поднимается руном из моря метать икру'.

< osztj. (KT. 64) Kr. *u'nt* 'stromaufwärts kommende Fische', Vj. *o'ntš* 'sehr niedrigstehendes, seichtes Wasser', Trj. 'o'nt' 'der Teil des Sommers um den 1. August, wo das Fischen mit dem *uuar* beginnt (gilt den Ostjaken als Hochsommer); stromaufwärts kommende Fische (?)', Kaz. *uō's* (*uō'ns-*), O. *ō's* (*ō'ns-*) 'der erste (aus dem Meer in einen Fluss) kommende Fischschwarm (dieser hält sich nicht unterwegs auf, sondern eilt nach dem Oberlauf zu)'.

Tévesen: SZORVACSOVA (177).

Osztj. > or. *вонзь* 'первый подъем рыбы с моря' (KÁLMÁN: NyK. LIII, 156; STEINITZ: Zeitschrift für Slawistik V, 494).

45. (SzrSzlKomi) I. (Ob) *voiteb* 'табак, который ханты кладут за губу'.

< osztj. (KT. 261) Ni. *utlɔp*, Kaz. *uō'tlɔp*, O. *ō'tlɔβ* '(von einer Kiefer, Weide) abgeschabte Holzwolle (als Wischlappen)'.

A SzrSzlKomi jelentésmegadása nyilván téves. A zürjén szó jelentése ugyanaz lehet, mint az osztjáké. — Az osztják szó átkerült az oroszba is: *вомлен*, *вомлун*, *омлен*, *омлун* 'таловое лыко' (STEINITZ: Zeitschrift für Slawistik V, 494). Az orosz *вомлен*, *омлен* szóról l. még B. Ф. Зуев, Материалы по этнографии Сибири XVIII века. Москва—Ленинград, 1947: (41. l.) „имеет при себе большой рог с табаком, чтоб нюхал, и *омлен*⁴ (таловые мягкие стружки), чтоб затыкал ноздри и утирался”.

⁴ Kiemelés tőlem. — R. K.

III. A jövevénytörzsek eloszlása a zürjén nyelvjárásokban; az átvétel helye és ideje

A zürjének és az obi-ugor népek kapcsolatai igen régi időkbe nyúlnak vissza. Az érintkezések nyelvi tükröződése nagyszámú zürjén jövevénytörzsek és az osztják nyelvben. A zürjének és az obi-ugorok közötti gazdasági és kulturális hatások kölcsönös jellegűek voltak; ennek eredményeként obi-ugor (elsősorban osztják) jövevénytörzseket a zürjén nyelvben is találunk. Természetesen a fejlettebb gazdasággal rendelkező és magasabb kultúrájú zürjének hatása a vogulokra és az osztjásokra jelentősebb volt, mint az utóbbiaké a zürjénekre.

A vogulok és osztjások egykori lakóhelye (az orosz évkönyvekben és a korabeli útleírásokban Jugriának nevezett terület) az Urál európai oldalán, a Káma folyásánál lehetett. A XII—XV. század folyamán az obi-ugorok, a zürjének és az oroszok nyomására egyre keletebbre vonultak. A XV. század végén és a XVI. század elején a vogulok és osztjások zöme már az Urál szibériai oldalán, az Ob alsó folyása mentén lakott. Mindazonáltal obi-ugor telepek még a XVI—XVIII. században is voltak az Urál európai oldalán, Cserdin és Szolikamszk környékén (vö. GÜLYA: NYK. LX, 69—70; CIFU. 172—5). Tehát a zürjénség az obi-ugorokkal még egykori hazájában, a volt Vjatikai Kormányzóság északi és a Permi Kormányzóság nyugati részén kerülhetett kapcsolatba (vö. TOIVONEN: FUF. XXXII, 148 kk.). Ebből a korból — a XV—XVI. század előtti időből — származhatnak a zürjén nyelv legrégebbi obi-ugor jövevénytörzseivel. Ebbe a rétegbe tartozhatik a következő 10 szó: 4: V., Sz., Pecs., Lu., Le., I., Ud. *jaran* 'Samojede'; 8: I., Ud., Vm., AV., Pecs. *kijn* 'Polarfuchs'; 26: Lu. *puš* 'lange Fischreuse'; 27: V. *rip* 'Uferschwalbe'; 29: I., Le. *sojim* '...еловый лес на болотистом месте'; 31: Lu. *surym* 'смерть'; 35: Ud. *šundžu* 'Bodensatz von geschmolzenem Fett od. Talg'; 37: FV., Vm., I., AV., Ud. *šumpel* 'Schöpfgefäß aus Birkenrinde'; 38: V. (Lököim) *vakrep* 'Kesselstange über der Feuerstätte vor dem Windschirm'; 43: V., FV., Pecs. *vojt*, FV., Vm., I., KSz., Ud. *uít*, Ud. *vejt* 'Wiese, Weideplatz...'. .

A zürjének és az obi-ugor népek közötti kapcsolatok később sem szakadtak meg. A zürjének a IX—X. századtól kezdődően fokozatosan északra nyomultak, egészen a Pecsora folyóig, s ott ismét szomszédságba kerültek a XV—XVI. században zömmel már az Urál keleti oldalán lakó vogulokkal és osztjásokkal. Sőt azt is tudjuk, hogy a zürjének az Izma vidékéről már a XVI. században kezdtek áttelepedni az Ob folyó vidékére. Az izsmai zürjénség kirajzása különösen a XIX. század közepén volt erős. Ma az alsó Ob folyása mentén és az Északi-Soszva medencéjében több faluban (Muzsi, Suriskár, Szalehard, Ljapin, Voszahova, Berjozov stb.) élnek zürjének vogulokkal és osztjásokkal együtt, vö. Жулина—Колегова, Некоторые особенности говора обских коми (сс. Мужа и Шурышкары): Историко-филологический сборник. Выпуск шестой. Сыктывкар, 1960: 152—4. A XVI—XVII. század után, különösen pedig a XIX. század második felében kerültek be a zürjén nyelvbe azok az obi-ugor jövevénytörzsek, amelyek csak az I. és az I. (Ob) nyelvjárásban vannak meg. Ezen újabb kori obi-ugor jövevénytörzseknél átadó nyelvjárásként nyilvánvalóan csak az északi vogul (Szo., Szi. stb.) és az északi osztják (O., Szin., Suriskár, Muzsi stb.) nyelvjárások jöhetnek számításba.

A dolgozatomban tárgyalt 45 jövevényszó közül 29 az osztjából, 3 a vogulból származik. 13 esetben nem dönthető el, hogy vogulból vagy osztjából való átvétellel van-e dolgunk.

IV. Az obi-ugor jövevényszók művelődéstörténeti háttere

A zürjén nyelvbe bekerült obi-ugor jövevényszók egy kivétellel (32: I. (Ob) *šartlǰni* 'шаманить, кудесить...') névszói (elsősorban főnévi) átvételek. Ebből is, meg a jövevényszók csekély számából is kitűnik, hogy az obi-ugorok hatása a zürjénekre egyáltalán nem volt erős. Nagyobb számú igei átvétel ugyanis csak intenzív nyelvi érintkezések esetén juthat be egyik nyelvből a másikba.

Ha a jövevényszókat bizonyos fogalomkörök szerint csoportosítjuk, vagyis ha vázoljuk azt a gazdasági és művelődési hatást, amely a zürjéniséget az obi-ugorok részéről érte, akkor a következő képet kapjuk:

1. **Halászok:** hálófélé (30), háló? (18), varsafélé (41), hosszú varsa (26), cédrusgyökér a varsa megerősítésére (9), vékony deszka a varsa készítésére (33), gát varsákkal a folyón keresztül (40), a gát támasztópillére (23), a halak vonulása a folyón fölfelé (44).

2. **Halnevek:** halfajta (28), apró hal (19), nyers hal (16), mukszun (13).

3. **Egyéb állatnevek:** sarki róka (8), fiatal rénszarvas (25), parti fecske (27).

4. **Növénynevek:** a fűzfa fiatal hajtása (1), egy vízi növény neve (2), gyékény (15).

5. **Közlekedési eszközök:** osztják csónakféle (6), osztják csónakféle (12), négy rekeszes csónak (17), öt rekeszes csónak (42), a csónak tatja (34).

6. **Szerszámok, háztartási eszközök:** kalapács a hal agyonütésére (7), keskeny, hosszú kés (36), nyílfajta (24), üsttartó rúd (38), ivóedény nyírfakéregből (37), fagyapot törlőrongyként (45), osztják cipő (22).

7. **A sátor részei:** sátorfedőlap nyírfakéregből (5), sátorfedőlap rénszarvasbőrből (21).

8. **Térszínnevek, földrajzi nevek:** egyenes folyószakasz (3), rét (43), vízparti gyepek (39), mocsaras helyen növő fenýőerdő (29), Suriskár osztják neve (10).

9. **Egyéb szavak:** szamojéd (4), lim-lom (14), olvadt zsír vagy faggyú üledéke (35), elzárt, elrekesztett (11), beteg (20), halál (31), varázsol, jósol (32).

RÉDEI KÁROLY

